

Гоманюк Н.А. Проект «Демократія дослівно»: від соціологічних досліджень до громадських слухань у театральному форматі / Н.А.Гоманюк // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. – 2013. – Том 26 (65). №5. – С. 141-147

316.1+792

М.А.Гоманюк

ПРОЕКТ «ДЕМОКРАТІЯ ДОСЛІВНО»: ВІД СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ДО ГРОМАДСЬКИХ СЛУХАНЬ У ТЕАТРАЛЬНОМУ ФОРМАТІ

У статті представлено проект влаштування громадських слухань на базі сукупності заходів, які включають соціологічні дослідження, театральну техніку «вербатім», документальні вистави та публічні постпрем'єрні обговорення, а також надано теоретичне обґрунтування гуманістичного, соціально-політичного та соціоінженерного потенціалу документального театру на прикладі окремого проекту.

Ключові слова: документальний театр, громадські слухання, соціоінженерна діяльність

Громадські слухання досить міцно укорінилися в українських населених пунктах, стали в них нормальним, навіть пересічним явищем. Проте можливості цього механізму місцевої демократії досить часто або використовуються обмежено, або лише формально. Причин цього, на нашу думку, декілька. По-перше, часто громадські слухання проводяться під суцільним контролем владних та (або) бізнес-структур, з порушенням прийнятих норм, практично фіктивно. По-друге, громадські слухання мають ознаки «геттоїзації» – участь у громадських слуханнях часто беруть лише

«професійні» громадські діячі, і при цьому не залучаються широкі верстви населення. По-третє, сама тематика громадських слухань часто диктується або взагалі штучно, з маніпуляційними цілями, або як відповідь на якийсь окремий факт або подію (обговорення певної забудови, генплану, стратегії розвитку населеного пункту, регіону тощо), що само по собі є цілком нормальним, але обмежуючим фактором.

Крім того, громадські слухання у традиційному розумінні та форматі позбавлені привабливості для достатньо великої кількості населення – наприклад, молоді; осіб, які недавно оселилися в певному населеному пункті чи регіоні; осіб, які взагалі мало цікавляться громадським та політичним життям у населеному пункті або не цікавляться взагалі; осіб, які не ідентифікують себе з членами відповідної територіальної громади.

Виходячи з демократичних принципів функціонування суспільства, останнє є також окремою соціальною проблемою, що безпосередньо зв'язана з зацікавленістю в участі у громадських слуханнях, їх ініціації та імплементації їх результатів. Велика кількість населення більшості українських міст не відчуває своєї приналежності до територіальної громади. Як слідство – відчуження до влади і громади, зневіра до майбутнього міста та можливості власної участі у його творенні, відсутність мотивації до формування не тільки активної, а й будь-якої громадської позиції. Це все призводить до слабкості територіальної громади – структурної одиниці представницької демократії.

З метою вирішення окресленої проблеми Херсонським обласним відділенням Соціологічної асоціації України було розроблено проект організації та проведення громадських слухань, створених на основі кооперації наукового соціологічного підходу та принципів сучасного документального театру. Ініціація та проведення діалогу між громадою та владою в цьому випадку відбувається у вигляді документальної вистави, де представляється репрезентативна позиція громади (визначена під час соціологічних досліджень), та постпрем'єрного обговорення за участі

традиційної преси та нових соціальних медіа, представників державної влади та органів місцевого самоврядування.

Документальний театр в Україні в останні декілька років бурхливо розвивається. Про це свідчать документальні вистави, поставлені у Києві, Львові, Херсоні, Харкові, Сімферополі, Черкасах, Одесі, Миколаєві, Вінниці, Житомирі, Шаргороді – при чому не тільки у камерному форматі, а й на великих сценах академічних театрів [2, 6-10]. Успішно проходять майстер-класи та семінари за участі фахівців з інших країн (Великої Британії – театр «Ройал Корт», Росії – «Театр.doc», Німеччини – театр «Ріміні Протокол», Польщі – Східно-Європейська платформа виконавських мистецтв), стажування режисерів та драматургів-документалістів за кордоном, влаштовуються спеціалізовані фестивалі, наприклад «Документ» у Києві та «Лютий/Февраль» у Херсоні, де представляються документальні вистави [10].

Проте така театральна та соціальна активність ще не віддзеркалюється належним чином в науковій літературі. Тільки окремі дослідники звертають увагу на документальний театр в Україні (О.Апчел), хоча кількість публікацій у сусідній Росії на тему соціально-політичного потенціалу документального театру вже йде на сотні (І.Болотян, А.Зензінов, В.Забалуєв та ін.) [1-5, 12-13, 15]. Проте і в означених працях мало уваги приділяється аналізу соціального, демократичного та соціоінженерного потенціалу цього мистецького жанру.

Назва запропонованого проекту – «Демократія дослівно» зв'язана з базовим методом збору інформації, який використовується в ньому. Це – техніка «вербатім», під час якої текст вистави монтується з фрагментів проблемних інтерв'ю зі звичайними людьми, і подається глядачам зі сцени акторами зі збереженням усіх мовних та особистісних характеристик респондента та його соціального оточення. Вербатім-театр у цьому сенсі має неабиякий соціальний, соціально-політичний та науковий потенціал [9]. Влаштування обговорення, публічної дискусії після вистави перетворює

(за необхідних умов) захід на своєрідні громадські слухання. У такий спосіб до громадських слухань залучаються широкі верстви населення, які до цього мало цікавилися життям громади, формується об'єктивний громадський «порядок денний» проблем на основі вивчення громадських оцінок проблемного поля населеного пункту під час соціологічних досліджень (фокус-груп, глибинних інтерв'ю, включених та невключених спостережень, кейс-стаді), організовується безпосередній діалог між громадою та представниками влади на задану тему.

Мета проекту «Демократія дослівно» – згуртування та демократичне зміцнення територіальної громади населеного пункту. Завданнями проекту є: активізація територіальної громади населеного пункту; перетворення пересічного мешканця на члена територіальної громади; розробка і впровадження інноваційної методики проведення громадських слухань; підсилення впливу територіальної громади на владні структури; актуалізація проблемного поля населеного пункту, вихід з-за меж традиційних проблем; привертання суспільної уваги до соціальних проблем різних мешканців міста, які представляють ті чи інші соціальні спільноти, зокрема ті, що позбавлені можливості представити свою позицію у ЗМІ.

Техніки, які використовуються у документальному театрі – «вербатім», «театр свідків» (коли в якості акторів виступають реальні свідки тих чи інших подій) та «сторітейлінг» (усний переказ документального матеріалу) є інноваційними способами демократизації суспільства – особливо в умовах тиску влади на медіа, засилля «джинси» (замовних статей у ЗМІ), обмеження доступу громадськості до інформаційного простору. Досвід документального театру у сфері демократизації суспільства, захисту прав людини успішно демонструється Театром.DOC (Москва), який відомий своїми резонансними виставами на соціально гострі теми – стан демократії у суспільстві, порушення прав людини (справа адвоката Магнітського – вистава «Година 18», політичні переслідування у Білорусі – «Двоє в твоєму домі», наприклад), порушення під час виборів, тероризм, тощо [14].

Отже, дискусійна платформа «Демократія дослівно» є інноваційною формою громадських слухань з тих чи інших проблемних питань територіальної громади. Публічній дискусії передують соціологічне дослідження, під час якого мешканцями міста дається оцінка діяльності органів влади, визначення основних проблем населеного пункту та можливих шляхів подолання. Винесення проблеми на публічне обговорення надає імпульс і для винесення проблеми, конкретного випадку за межі дискусійної платформи – у ЗМІ, до відповідних органів влади, у інші громадські організації.

Важливим компонентом проекту та організації обговорення є анонімність респондента, який висловлює свою думку інтерв'юєру. Ця думка, позиція пропонується учасникам постпрем'єрних громадських слухань опосередковано через акторів (які й були інтерв'юєрами). Таким чином зникає ще один стримуючий фактор для члена громади – побоювання негативних санкцій (а страх перед «репресіями», соціальними санкціями до сих пір живе в українцях, особливо літніх). Цим ми досягаємо ще й своєрідної «репрезентативності» громадський слухань – в коло питань, що пропонуються для обговорення потрапляють також проблеми, які турбують громадян, але або свідомо замовчуються, або знаходяться поза фокусом офіційної публічної уваги.

Протягом реалізації проекту за допомогою соціологічних досліджень відслідковуються нагальні теми місцевого розвитку, досліджується реакція громади на проблемні питання, які виносяться на обговорення після презентації відповідної проблеми у документальній виставі. Крім того, для розвитку діалогового формату влаштовуються круглі столи, на яких збираються представники громадськості та влади.

З метою досягнення мети та виконання завдань в рамках проекту проводиться установчий круглий стіл, на якому збираються представники задіяних сторін (громадські активісти, представники влади, традиційних та

нових соціальних медіа). На круглому столі з'ясовуються інтереси та наміри сторін, узгоджуються механізми співпраці.

Після цих заходів робоча група проекту продовжує свою діяльність в наступних напрямках: вивчення проблемного поля населеного пункту (якісні соціологічні дослідження), збирання матеріалу для документальних п'єс (які монтуються з фрагментів інтерв'ю без авторської правки), постановка проблемних документальних вистав (кожна вистава присвячується конкретним проблемам міста та шляхам їх вирішення) і організація театральних показів з постпрем'єрною дискусією після показу за участі представників влади, експертів, ЗМІ та всіх глядачів.

Учасники проекту формують свої творчі осередки, до складу яких входять: драматург, режисер, актори, і всі учасники осередку одночасно виконують обов'язки інтерв'юєрів – беруть інтерв'ю, займаються пошуковою роботою. На загальних робочих зустрічах осередки представляють свій доробок. Керівництво проекту (менеджер проекту, соціолог, головний режисер-постановник) складають план загальної презентації. Крім того, окремо працює соціологічна лабораторія проекту, до складу якої входять професійні соціологи, модератори, а також інтерв'юєри-актори, що пройшли фахові соціологічні тренінги. Соціологічна лабораторія проводить фокус-групи на яких вибираються проблемні напрями. На основі аналізу фокус-груп складаються завдання та гайди (сценарії глибинних і лейтмотивних інтерв'ю) для творчих осередків.

В результаті проводяться покази документальних вистав та влаштовуються громадські слухання. Вистави складаються або з одного інформаційного блоку, або декількох проблемних новел – наприклад, прозорість влади, корупція у вишах, гендерні проблеми, проблеми ЖКГ, безробіття, забудова історичної частини міста, перейменування вулиць міста – все те, що «вилізе» під час досліджень. Дослідження тривають доти, доки не відбувається насичення проблемної матриці, тобто коли кожне нове інтерв'ю перестає давати нові теми, сюжети для документальних п'єс.

Після показу професійний модератор веде обговорення, тобто громадські слухання. Для наочності глядацький зал ділиться на 3 сектори – «територіальна громада», місцева влада та незалежні експерти (соціологи, політологи, юристи, правозахисники, представники громадських об'єднань). За перебігом слухань слідкують журналісти і згодом висвітлюють у ЗМІ. Самі матеріали таких обговорень можуть бути цікавими не тільки для громадськості, а й для науковців, оскільки при цьому накопичується інформація, яку можна використовувати для вторинного аналізу.

До участі у проекті члени територіальної громади залучаються наступним чином: за допомогою розповсюдження буклетів (залучення волонтерів до роботи у робочій групі та респондентів до участі в інтерв'ю, експертів та представників влади до участі у слуханнях); розповсюдження флаєрів (запрошення глядачів на покази та слухання); розповсюдження афіш (запрошення глядачів на покази та слухання); створення інформаційного фону в Інтернеті (соціальні мережі, електронні видання, блоги тощо) та ЗМІ (телебачення та друковані ЗМІ); створення спеціальних груп у провідних соціальних мережах; робота «гарячого телефону» проекту – прийом «заявок» на проблемні теми, факти, випадки; адресні запрошення для експертів та представників влади.

Протягом роботи проекту з метою оцінки ефективності проекту проводяться оціночні (евалюаційні) заходи: засідання активу робочої групи проекту (щотижня); заслуховування тематичних звітів, поточне планування, проведення мозкових штурмів (за потреби); робочі зустрічі повної робочої групи (керівництво проекту, керівники робочих осередків); заслуховування тематичних звітів; анкетування учасників заходів, аналіз отриманої інформації; моніторинг ЗМІ, блогів, соціальних мереж у Інтернеті, моніторинг діяльності місцевої влади; інтерв'ю з експертами (в тому числі з інших міст України та міжнародних).

Під час заходів (круглих столів, показів) також беруться інтерв'ю у незалежних експертів (науковців, журналістів, громадських активістів) на

тему оцінки проведених заходів та їх подальшого вдосконалення. Оскільки проект тісно зв'язаний з проведенням соціологічних досліджень, це надає можливість постійно додатково відслідковувати ефективність перебігу проекту з точки зору пересічних членів територіальної громади населеного пункту. Для цього влаштовуються екзит-поли – опитування на виході з вистави-громадських слухань. В Україні екзит-поли асоціюються лише з виборами, з опитуваннями на виході з виборчої дільниці, проте цей метод опитування використовується і під час оцінки інших заходів – музейних та художніх експозицій, виставок, кінопоказів, театральних вистав тощо [11]. Екзит-поли під час громадських слухань, також доповнюють інформаційний блок проекту – вже матеріалами кількісними.

Наприкінці проекту проводиться фінальний круглий стіл, на якому проект оцінюється, визначаються механізми подальшої співпраці задіяних сторін. Очікуваними результатами проекту є: згуртування громади, формування відчуття приналежності до територіальної громади, вплив громадськості на механізми прийняття рішень на місцевому рівні, актуалізація проблем міста в інформаційному просторі, формування групи громадських активістів, формування мережі громадських активістів, що працюють з технікою «вербатім» в Україні, привертання суспільної уваги до соціальних проблем різних категорій мешканців міста.

Поєднання соціологічних методів збору інформації з документальним (мистецьким) форматом представлення даних надає можливості для влаштування таким громадських слухань, які були б одночасно привабливими для широких верств населення, відповідали би реальним проблемами територіальної громади та населеного пункту, були би незалежними, і (на скільки це взагалі можливо) об'єктивними.

Таким чином, документальний театр, має значний не тільки соціологічний (як інноваційний метод збору інформації, як джерело формування соціологічних, соціолінгвістичних баз даних), а й соціальний потенціал. До соціального потенціалу документального театру можна

віднести його гуманістичну, соціально-політичну, демократичну та соціоінженерну спрямованість, ефективну інструментальність як можливість влаштувати за його допомогою добре керованих (з точки зору менеджменту) заходів, спрямованість на ті верстви населення, які мають труднощі з представленням її думки, позиції в інформаційному просторі. Проект «Демократія дослівно» є моделлю практичного втілення описаного соціального потенціалу документального театру. Виходячи з цього, необхідною є практична перевірка представленої концепції в умовах типового українського міста.

Список літератури:

1. Абдуллаева З. Постдок. Игровое/Неигровое. / З. Абдуллаева. – М.: Новое литературное обозрение. – 2011. – 480 с.
2. Апчел О. Документальний театр у театральній культурі пострадянського простору, зокрема сучасної України / О. Апчел // Культура України. – 2011. – № 33. – С. 56-70.
3. Болотян И. Документальный театр вербатим: литературоведческий аспект / И. Болотян // Вопросы языка и литературы в современных исследованиях: Материалы Международной научно-практической конференции «Славянская культура: истоки, традиции, взаимодействие. X Юбилейные Кирилло-Мефодиевские чтения». – 12-14 мая 2009 г. – М.: РЕМДЕР, 2009. – С. 43-48.
4. Болотян И. О драме в современном театре: verbatim / И. Болотян // Вопросы литературы. – 2004. – № 5. – С. 68-80.
5. Болотян И. Российская документальная драматургия вербатим: социокультурный аспект // Современная драматургия (конец XX – начало XXI вв.) в контексте театральных традиций и новаций: Мат-лы Всеросс. науч.-практ. конф. – Новосибирск, 2011. – С. 20-30.

6. Гоманюк М. «Голос громади»: досвід представлення результатів соціологічних досліджень у театральному форматі / Матеріали Міжнарод. науково-практич. конф. [«Актуальні проблеми розвитку української культури і науки»], (Херсон, 24 квітня 2013 р.) / М-во аграрної політики, Херсонський держ. аграр. ун-т. – Херсон: ХДАУ, 2013. – С. 72-73
7. Гоманюк М. У місті N / М. Гоманюк // Український тиждень. – № 24 (241). – 2012. – С. 26-27
8. Гоманюк Н. Репрезентация субкультур, маргинальных сообществ и политической оппозиции в современном документальном театре / Матеріали Міжнарод. науково-практич. конф. [«Ольвійський форум-2013: Стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі»], (Миколаїв-Ялта, 5-9 червня 2013 р.) / М-во освіти і науки, Чорноморський держ. ун-т імені П.Моголи. – Миколаїв: ЧДУ ім.П.Моголи, 2013. – С. 11-13
9. Гоманюк Н.А. Социологический потенциал вербатим-театра / Н.А.Гоманюк // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Т.1. – Харків: ХНУ ім.В.Н.Каразіна, 2012. – С.69-82 (список ВАК)
10. Гоманюк Н.А. Украинский вербатим-театр: опыт взаимодействия театрального искусства и социальных наук / Н.А.Гоманюк // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. – 2012. – Том 25 (64). №4. – С. 141-147 (список ВАК)
11. Жабский М.И. Принципы стандартизированного интервью / М.И.Жабский // Социологические исследования. – 1985. – №3. – С.131-139
12. Забалуев В., Зензинов А. Verbatim / В. Забалуев, А. Зензинов // Октябрь. – 2005. – №10. – С. 112-128.

13. Забалуев В., Зензинов А. В поисках несуществующей сущности / В. Забалуев, А. Зензинов // Октябрь. – 2011. – № 3. – С. 46-69.
14. Театр.doc. Официальный сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.teatrdoc.ru, свободный. – Загл. с экрана.
15. Якубова Н. Вербатим: дословно и дотекстуально / Н. Якубова // Театр. – 2006. – № 4. – С. 38-43.

Гоманюк Микола Анатолійович, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії Херсонського державного університету. Домашня адреса: пр. Ушакова, 32, кв.13, г. Херсон, 73022, Україна; homanuik@mail.ru, +38 066 105 39 77

ПРОЕКТ «ДЕМОКРАТИЯ ДОСЛОВНО»: ОТ СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ДО ОБЩЕСТВЕННЫХ СЛУШАНИЙ В ТЕАТРАЛЬНОМ ФОРМАТЕ

В статье представлен проект организации общественных слушаний на базе совокупности мероприятий, которые включают социологические исследования, театральную технику «вербатим», документальные спектакли и публичные постпремьерные обсуждения, а также дается теоретическое обоснование гуманистического, социально-политического и социоинженерного потенциала документального театра на примере отдельного проекта.

В статье делаются выводы, что соединение социологических методов сбора информации с театральным форматом (вербатим-театр, свидетельский театр, сторитейлинг) представления данных предоставляет возможность организации таких общественных слушаний, которые были бы одновременно привлекательными для широких слоев населения и отвечали бы реальным проблемам территориальной общины. Кроме того, материал, полученный во

время реализации такого проекта, может иметь и научный потенциал – прежде всего, в области социологии и социолингвистики.

Ключевые слова: документальный театр, общественные слушания, социоинженерная деятельность

PROJECT “DEMOCRACY VERBATIM”: FROM SOCIOLOGICAL RESEARCH TO PUBLIC HEARING IN A THEATRE FORMAT.

The article presents the project of organizing public hearing based on the complex of events, including sociological research, theatre technique “verbatim”, documentary performances, and public after-premiere discussions. Theoretical grounding for humanistic, socio-political and socio-engineering resources of a documentary theatre through the example of a single project is also given in the article. The article gives the conclusion, that the combination of sociological methods of gathering information and theatre formats (verbatim-theatre, evidence-based theatre, storytelling) of presenting data gives an opportunity for organizing such public hearings, that could be both attractive to broad public and correspond to the actual problems of the local community. Besides, the material, obtained in the course of the realization of such a project, may have a scientific value - first of all, in the field of sociology and sociolinguistics.

Key words: documentary theatre, public hearing, socio-engineering activity.